

18+

ЖАВЛОН ЖЎРАЕВ

ЎЗЛИК САРИ
ЕТТИ ҚАДАМ

4

ЯХШИ ВА ЁМОН

Жавлон Жўраев

**Ўзлик сари етти қадам
– 4. Яхши ва ёмон**

«Издательские решения»

Жўраев Ж.

Ўзлик сари етти кадам – 4. Яхши ва ёмон / Ж. Жўраев —
«Издательские решения»,

ISBN 978-5-44-937274-1

Ушбу китоб олдингизга қийин саволларни қўйиши мумкин. У кўплаб ёлгонларни фош қилади ва ўқувчини ўз қадриятларини қайта баҳолаб чиқишга ундайди. Китоб билан танишишдан олдин туркумнинг аввалги китобларини ўқиб чиқиш тавсия этилади.

ISBN 978-5-44-937274-1

© Жўраев Ж.
© Издательские решения

Содержание

Муаллифдан	6
Бошладик	7
Душанба – Шахсият	8
Буюк ёлғон тарихи	8
Ёмонликдан омонлик	10
Шахсий ожизлик	12
Мазмунли жонзот	14
Сешанба – Муҳимлик	16
Дарахтдаги маймунлар	16
Тилтегмас муҳимликлар	18
Конец ознакомительного фрагмента.	19

Ўзлик сари етти кадам – 4

Яхши ва ёмон

Жавлон Жўраев

© Жавлон Жўраев, 2020

ISBN 978-5-4493-7274-1 (т. 4)

ISBN 978-5-4493-7267-3

Создано в интеллектуальной издательской системе Ridero

– Ёмонлик, сен нега бунчалик ёмонсан?

– Бу қанақа бемаъни савол, Яхшилик – мен сен яхши бўлганинг учун ёмонман.

– Мен яхши бўлмасам, сен ҳам ёмон бўлмасмидинг?

– Албатта! Унда менинг ёмон бўлишимга ҳожат қолмас эди...

Диққат

Китобда билдирилган динга ва эътиқодга доир мулоҳазалар муаллифнинг шахсий фикри бўлиб, улар ҳеч бир диннинг расмий ҳақиқати сифатида айтилмаган. Муаллифнинг дин номидан гапиришига диний саводи етарли эмас ва бу фикрлар фақатгина фалсафий нуқтаи назарни ўқувчига етказиши учун мисол тариқасида келтирилган.

Муаллифдан

Азиз Китобхон,

Ҳали жонингизга тегмадимми? Бу учта китоб ёзиб ҳам, айтадигани тугамабди деб жаҳлингиз чиқмаяптими?

Сизни зериктирмаган бўлсам, навбатдаги суҳбатимизга хуш келибсиз. Тан олишим керак, сиз билан суҳбатлашишни жуда соғинганман. Бу ожизлигимни кечирасиз деган умиддаман.

Аввалги уч китоб сизга ҳам, менга ҳам кўп нарсани ўргатди. Пайқаган бўлсангиз, китоблар жуда оддий, камтар, жиддийликдан ҳоли оҳангда ёзилган. Бу бизга яқин дўст бўлиб олишимиз учун зарур эди.

Энди бир-биримизни яхши биламиз – бир оз дадилроқ гаплашсак ҳам бўлади, менимча. Бу галги суҳбатимиз бир-бирига ишонадиган, бир-бирининг фикрини ҳурмат қиладиган одамларгина муҳокама қиладиган мавзуларга бағишланади. Уларнинг баъзилари жиддий – аммо кўнглимизга таяниб иш тутсак, бир-биримизни албатта тушуна оламиз.

Бизни яхши ва ёмон ҳақидаги ажойиб суҳбат кутмоқда. Анъани сақлаган ҳолда, китоб сиз билан янги сирларни ўртоқлашади. Ва, албатта, сиздан ҳам очиқ кўнгиллиликни ва очиқ фикрлиликни кутади.

Суҳбатимизга энди келиб қўшилганларга аввал туркумдаги биринчи уч китобни ўқиб чиқиш тавсия этилади. Чунки суҳбатда ишлатиладиган кўп тушунча ва атамалар олдин таърифлаб ўтилган ва муҳокама қилинган. Бу суҳбатдан тўлиқ мароқ олишингиз учун, асосий тушунчалар билан таниш бўлганингиз маъқул.

Менимча, ҳамма айтадиганимни айтдим. Ҳа, эсимдан чиқай дебди: ушбу китоб яралишида менга ўз мактублари билан ёрдам берган барча дўстларимизга самимий миннатдорчилигимни билдирмоқчиман. Бу китобни бир мен эмас – ҳаммамиз бир бўлиб ёздик. Ўзимизни озгина мақтаб қўйсак зарар қилмайди.

Ўзлигимиз сари навбатдаги сафарни мана энди бошласак бўлади.

Бошладик

*«Ёлгон, ҳаммаси ёлгон,
Дунёда ўлимдан бошқаси ёлгон...»
(Юлдуз Усмонова қўшиғидан)*

Мен ёлгончиман десам, нима деган бўлардингиз? Бунга ишонсангиз ҳам, ишонмасангиз ҳам мен ёлгончи бўлиб чиқаман. Сиз ёлгончисиз десам-чи?

Аслида, ҳаммамиз ёлгончимиз. Чунки болаликдан бизни кўп алдашган. Ёлгонлар ичида катта бўлган одамда ростгўйлик бўлиши ҳам ёлгон.

Ёлгонлар бизга яшашга, қийинчиликларни енгишга, кучли бўлишга имкон беради. «Ҳаммаси яхши бўлади» деб алдаймиз ўзимиз ва атрофдагиларни. «Мен сени севаман» деб алдаймиз. «Мен буни ўзим учун қилмаяпман» деб алдаймиз. «Мен бахтлиман» деб алдаймиз.

Хўш, нега буснҳалик ёлгонларга кўп таянамиз? Наҳотки, фақат ростдан иборат ҳаёт куриб бўлмаса? Наҳотки, шахсий эркинлигимиз ёлгонларга боғлиқ бўлса?

Инсон ўз тараққиётида ёлгонни четлаб ўтиши имконсиз бўлган. Ақл ўсгани сари, кўнгил билан ақл зиддияти кучайган. Кўнгил самимий ва содда бўлгани учун, ақл унга нисбатан таъсир куроли сифатида айнан алдовларни ўйлаб топган. Ва аста-секин ёлгонни санъат даражасига олиб чиққан.

Ёлгон бизга шахсиятимиздаги мувозанатни тутиб туриш учун керак. Айнан ёлгон қалб ва ақл зиддиятларини ҳал қилишда беминнат хизмат кўрсатади, ақл зулмидан тана ва қалб тамоман жабр кўришининг олдини олади. Агар бу мослама ишламай қолса, инсон руҳий саломатлиги бузилади. Руҳий касалликларнинг кўпчилиги ана шундай келиб чиқади – одам қалби ақли айтган ёлгонларга ишонмай қўяди ва кўзғолон кўтаради.

Демак, ёлгон бизнинг соғлигимиз учун зарур экан-да? Бир жихатдан, ҳа. Аммо ёлгон соясида яшашни танлаган одамда шахсий эркинлик бўлмайди ва у ақл ҳокимиятини тан олиб яшайди. Кўнгил бир умр ёлгонлар билан суғорилади ва ўз истакларига эриша олмайди. Ёлгон дорисини ичиб яшаган одам соғлом – бироқ бахтсиз бўлади.

Хўш, ёлгонларсиз яшаб, мустаҳкам саломатликка эришиш учун нима қилиш керак?

Бунинг учун ақлни назоратпарастликдан холи қилиб, уни кўнгил билан дўстлаштириш керак. Ана шунда ақл қалбни ўзига душман билмайди ва унга қарши ёлгондек ҳавфли қурол ишлатмайди.

Ақл билан қалбни дўстлаштириш бир масала – биз биринчи суҳбатимиздан бери шу ҳақида гаплашамиз. Бошқа масала – ақл ишлатадиган ёлгонларни таний билиш. Бу галги суҳбатимиз ана шунга бағишланади. Унда қанчалик самарага эришганимизга суҳбат охирида баҳо берамиз.

Суҳбат давомида биз ҳаётимизга ва шахсий ўсишимизга катта таъсир ўтказадиган ёлгонлар ҳақида билиб оламиз. Ёлгонлар таъсирида қандай муҳимликларга берилишимиз, қандай кемтиклар орттиришимиз муҳокама қилинади. Қайси ёлгонлардан кўрқиб қўлишимиз ва ёлгонлар соясида аҳд кучимиз қандай исроф бўлиши ҳақида суҳбатлашамиз.

Келинг, суҳбатни тарихдаги энг катта ёлгон билан танишишдан бошлаймиз.

Душанба – Шахсият

Буюк ёлғон тарихи

Яралиш аввалида Ер юзи жаннат бўлган. Унда ҳамма жонзотлар ўзаро мувозанатда яшаганлар. Улар орасида бир жонзот бўлганки, у ўз қизиқиши билан бошқа мавжудотлардан кескин ажралиб турган.

Қизиқиш уни ймоғир нималигини билишга, дарахт тепасига чиқишга, бошқа хайвонлар уясига кириб кўришга ундаган. Қизиқиш уни турли меваларни еб кўришга, чақмоқ уриб ёниб кетган дарахт танасидан қолган чўғни ушлаб кўришга чорлаган.

Айнан қизиқиш орқали одамзотда ақл ривожланган. Биз айнан қизиқувчанлигимиз сабаб ман қилинган мевадан еб кўрганмиз ва бизга ақл битган. Илм-фан ҳам, дин ҳам бир ҳақиқатлар ҳақида сўзлайди – фақат иккиси буни ўз усулида, ўз воситаларидан фойдаланиб қилади.

Ақл – инсонда қизиқувчанлик ортидан шаклланган. Қизиқувчанлик сабаб аччиқ мевани еб кўйган одамзот онгида буни қайтиб қилмаслик кераклиги ҳақидаги хулоса шаклланган. Чўғни ушласа қўл куйиши, айнаи бир ўтти чайнаса сархуш бўлиши, дарахтга чиқса атроф яхшироқ кўриниши ана шундай хулосалар шаклида одам онгидан жой ола бошлаган. Ақл ана шундай шаклланган.

Фақат ақл бунда бир муаммога дуч келган: ширин мевани еб кўргандаги роҳатни аччиқ мева егандаги азобга солиштириш ва уларни бир-биридан фарқлаш учун шартли белгилар керак бўлган. Шунда ақл унга ёққан ҳамма нарсани «яхши» – унга ёқмаганларини эса «ёмон» ёрлиғи билан белгилай бошлаган.

Биз улуғлайдиган «яхши» ва «ёмон» сифатлари ана шундай пайдо бўлган. Бу иккиси шучаки шартли белги – улар одам хулосаларини таснифлаш учун керак бўлган, холос. Аммо таъми аччиқ бўлган мева аслида танага шифо эканини ақл билмаган. Чўғ тўғри ишлатилса, совуқда тафт, зулматда нур мериши мумкинлигини ҳам ақл билмаган. У бу нарсаларни билмай туриб аччиқ мева ва чўғга «ёмон» ёрлиғини осган.

Ақл атрофдаги нарса, жонзот ва ҳодисаларга яхши ва ёмон сифатини беришга шу даражада киришиб кетганки, тез орада у бутун дунёни икки хил турга ажратиб ташлаган. Аммо вақт ўтиб, у аввал яхши деган нарсалар аслида зарарли, у аввал ёмон деб атаган нарсалар аслида фойдали эканини билиб қолган. У катта қийинчиликлар билан бу нарсаларга берган баҳосини ўзгартиришга мажбур бўлган.

Яхши ва ёмон – тарихдаги энг катта ёлғон. Дунёда яхши ва ёмон нарсалар, жонзотлар, одамлар йўқ. Ҳаётда яхши ёки ёмон ҳодисалар содир бўлмайди. Ақлимиз у ёки бу нарса яхши ёки ёмон эканига бизни алдаб ишонтиради. У буни бизнинг қарорларимиз устидан эга чиқиш учун – бизнинг шахсиятимизни қамалда сақлаш учун қилади.

Бу дунёда яхши ёки ёмон нарса йўқ – бу дунёда оддий нарсалар бор. Бу дунёда яхши-ёмон жонзот йўқ – табиатда ҳар бир жонзотнинг ўз ўрни бор. Бу дунёда яхши-ёмон одам йўқ – бу дунёда сиз ва мен каби оддий одамлар бор.

Хўш, бу буюк ёлғонга қандай ишонганмиз? Ақлнинг яхши ва ёмон ҳақидаги найрангига қандай учганмиз?

Буни англаб етиш учун биз аввалги китобларда муҳокама қилинган табиий ва орттирилган (ижтимоий) билим тушунчаларига мурожат қилишимиз лозим.

Ҳайвоннинг боласи атрофидаги ҳавф-хатардан бохабар туғилади. У нимадан қочиш, кимга талпиниш, қандай тирик қолишни билади. Бу билимларни унга табиат берган. Бу билимлар унга ота-онасидан қон билан – жон билан ўтган. Бу билимлар унинг генида ёзилган.

Одамзот боласи ҳам худди шундай табиий билимлар билан яралади. Биз ҳам ота-онамиздан тирик қолиш, яшаш ва ривожланиш учун зарур ҳамма билимларни олиб дунёга келамиз. Бу билимлар (ҳақиқатлар) бизга яралиш пайтида берилган.

Нега биз яхши ва ёмон нима эканини билиб туғилмаймиз? Чунки «яхши» ва «ёмон» тушунчалар фақат жамиятга тегишли. Чунки бу табиий билим эмас. Чунки «яхши» ва «ёмон» деган ҳақиқатлар йўқ аслида. Бу – одамлар дунёни борича қабул қила олмаганидан келиб чиққан сароб. Улар бу ёлғонни ўзларига қарши ўйлаб топишган. Бу ёлғонни ақл одамзот устидан бўлинмас ҳукмга эга бўлиш учун ўйлаб топган. Биз ўз ақлимиз ёлғони ташлаган қопқонда яшаймиз.

Бу таъкид кимдадир норозилик уйғотиши мумкин. Бизга эсимизни таниганимиздан бир гап уқтирилади: яхши-ёмонни билмаган яшай олмайди, бахтли бўлмайди. Бу гап ҳам ёлғон – бизга яшаб қолиш ва бахтли бўлиш учун бу дунё, унинг таркибий қисмларини, бошқа жонзот ва одамларни яхши ва ёмонга ажратиш шарт эмас. Аниқроғи – бундай қилиш бизга яшашга – бахтли яшашга ҳалал беради.

Жуда кўп ҳолларда яхши ва ёмон сифатлари шунчаки андозага таяниб айтилади. «Ўғлим, бу ишни қилиб бўлмайди – Нега? – Ёмон бўлади» каби тарбия болада зарарли яхши-ёмон тушунчасини шакллантиради. Тарбия пайтида у ёки бу ишни яхши ёки ёмон эмас – фойдали ёки зарарли, бунёдкор ёки вайронкор, керакли ва кераксиз каби таъриф орқали етказган маъкул. Бунда айнан шу иш нега ижобий ёки салбий жиҳатга эга эканига етарлича асос бериш лозим.

«Ўғлим, ана бу болаларга қўшилмагин. – Нега? – Чунки улар ёмон болалар – Нега? – Чунки улар сени ёмон одатларга ўргатади...» Болага «яхши» тарбия бериш важи билан бировнинг боласини ёмон дейишнинг ўзи тўғримики? Бундай таъкид болада бу дунёда ҳамма тенг эмаслиги – кимлардир дўстларшишга ва ишонишга лойиқ, кимлардир бунга муносиб эмаслиги ҳақидаги асоссиз хулосани шакллантиради. Яъни яхши-ёмон тушунчалари фарзандингизни ҳаётдаги асл кадрятлардан чалғитади.

«Ўғлим, ҳар ким билан дўст бўлиш яхши. Фақат у ёки бу ишни қилишдан аввал бу сенга чиндан керакми-йўқми – ўйлаб кўргин. – Нега? – Чунки одамлар қиладиган ҳамма иш ҳам фойдали бўлавермайди. – Фойдасиз ишни қилсам, кимга зарар? – Энг аввало ўзингга, кейин бошқаларга...»

Бу таъкидда, содда тил билан айтганда, «одам ажратиш» йўқ. Болада одамлар ва уларнинг хатти-ҳаракатларини яхши-ёмонга ажратиш илинжи пайдо бўлмайди. Ҳар кимнинг шахсиятини тенг ҳурмат қилиш ва ўз танловлари учун маъсулиятни сезиш шаклланади. Болани бузғинчи ишлардан «ёмон» одамлардан нари юриши эмас – ўз қарорлари учун жавобгарликни билиши тежаб қолади.

Яхши ва ёмон ҳақидаги ёлғон шу қадар қадимги ва улканки – унинг аслида ёлғон эканини кўпчилик унутган. Ақлимиз шу буюк ёлғон асосида кўплаб бошқа «ёлғончалар»ни ўйлаб топиб, ҳаётимизга киритган. Бу ёлғончалар баъзида бир-бирига зид фирқларни таъкидлайди: бири бу дунёда ҳар доим яхшилик ғалаба қозониб, ёмонлик жазога маҳкум эканини айтса – бошқаси «яхшига кун йўқ, ёмонга – ўлим» дейди.

Бу ички зиддиятларни биз одатда сезмаймиз – чунки ақл ҳар бир ёлғончани ўз жойида ишлатади: яхшилик устунлигини ўтказсиз керак бўлганда биринчи ёлғонча кор келади, адолатсизликка урғу бериш керак бўлганда иккинчи ёлғонча ишга тушади. Аммо сергак туриб, ҳамма ёлғончаларни бир сафга қўйса – уларнинг кўпчилиги бир-бирига зид экани ошкор бўлади.

Яхшилик ва ёмонлик ҳақидаги буюк ёлғон кўл остидаги кичик ёлғончалардан куч олиб яшайди. Ёлғончалар фош бўлса – уларнинг бобоси буюк ёлғон ҳам ошкор бўлади. Ҳар хил нарсга бўлган муносабатингизни астойдил ўрганиб чиқсангиз – бунақа ёлғончалар сиз умуман кутмаган жойларга яширинганини билиб оласиз.

Келинг, биз ана шу ёлғончаларни фош қилишга уриниб кўрамиз.

Ёмонликдан омонлик

Сизга, ҳар доимгидек, бир ажойиб саволим бор: Сиз яхши инсонмисиз?

Жавоб бериш қийин-а? Балки, осонгина жавоб бергандирсиз. Нима бўлганда ҳам, шу саволни ўқиб, хаёлингиздан ўтган фикрларни эслаб қолинг – биз уларга ҳали яна қайтамыз.

Бизнинг дунё – қарама-қаршиликлар дунёси. Унда ҳамма нарсанинг акси – зидди бор. Ёруғликка қарши зулмат, иссиққа қарши совуқ, меҳрга қарши қаҳр. Табиат ҳам мукаммал зиддиятлардан ташкил топган – борликни ташкил қилган зарраларда ҳам қанча манфий қувват бўлса, унга қарши шунча мусбат қувват бор. Баъзи олимлар бугун ҳатто модданинг ҳам зидди – антимодда (антиматерия) мавжудлигини таъкидлашмоқда.

Биз бу бир-бирига зид кескинликларни бир-бири билан таққослаб ўрганамиз. Оқ нима эканини фақатгина уни қорага солиштириб айтишимиз мумкин. Ақлимиз ҳамма нарсани таққослаб, ҳамма нарсага номлар, сифатлар бериб чиққан. Биз дунёни ана шу сифатлар асосида кўриб, қадрлаб яшаймиз.

Бу йўлдаги энг катта ютуғимиз – «яхши» ва «ёмон» сифатларини ўйлаб топганимиз бўлган. Бу икки сўзнинг асл қудратини биз ҳар доим ҳам билавермаймиз – аммо бу икки сўз бизнинг ҳаётимизга жуда кучли таъсир қилади.

Биргина «яхши» ёки «ёмон» сифатига эргашиб, биз қарорлар қабул қиламиз. «Яхши» ёрлиғи илинган одамлар, буюмлар ва ғояларга эргашамиз – «ёмон»ларини ўзимиздан нари тутишга уринамиз. «Яхши» деб билган ишларимизни қиламиз, «ёмон»ларидан тийинамиз. Буларнинг барини биз ўзимиз «яхши» бўлиш учун – ўзимизга «яхши» бўлиши учун қиламиз.

Нима деб ўйлайсиз: қўлингиздаги китоб яхшими? У сизни яхши инсон бўлишга чорлаятими? Яхшилик қилишга ундаятими? Уни ўқиб, ўзингизни яхши ҳис қиляпсизми?

Бу саволлар ичида чалкашиб қолмай туриб, сизга аввал айтган гапни эслатай: яхши ва ёмон тушунчалари – одамзотнинг бахтли бўлишига қаршилик қиладиган энг катта ёлғондир. Ҳа – дунёда яхши ва ёмон одамлар, нарсалар ва ҳодисалар йўқ.

Тарбия билан онгингизга сингдирилган қоидалар ҳозир талвасага тушган бўлса керак. Лекин бунга ишониш қанчалик қийин бўлмасин – яхшилик ва ёмонлик бор-йўғи нисбий ҳақиқатлар. Уларни одамзот ўз-ўзини бахтдан айириш учун билмасдан ўйлаб топган.

Яхшилик ва ёмонлик – ижтимоий тушунчалар. Табиатда бундай тушунчалар мавжуд эмас. Табиат бундай сунъий тушунчаларни тан олмайди, уларга қараб яшамайди. Қўрқоқ ва оққўнгил қуёнлар-у, кучли ва ёвуз бўрилар фақат эртақларда бўлади. Табиатда эса қуёнлар ҳам, бўрилар ҳам бир хил ўринга эга.

Айтайлик, шоқол кийиклар тўдасидан айнан нимжон кийик боласини танлаб, хужум қилди ва ўлжасига эришди. Хўш, шоқол ёмон иш қилдими? Унинг тўдадоши қари ва касалванд, ҳеч нарсага ярамай қолган кийикни ўлдирди. Хўш, буниси-чи?

Иккала шоқол яхши ҳам, ёмон ҳам эмас – улар оддий. Улар яхши иш ҳам, ёмон иш ҳам қилмадилар – улар табиий иш қилди. Иккиси ҳам ортиқча куч сарфламай, ўлжага осон эришиш йўлидан борди. Чунки бугун кучини тежаса, эртага ҳам кучукларини боқишга қуввати етади.

Бу воқеани четдан кузатиб турган одамзот эса дарров «яхши-ёмон» ўйинини бошлаб юборади. У дарров ожиз кийикчага ҳамла қилган шоқолни қоралашга тушади. Боласини қаровсиз қолдирган она кийикни ҳам айблаб қўяди орада.

Яхши ва ёмон сифатлари бизга аслида бизники бўлмаган «қозилик» ҳуқуқига даъво қилишга асос бўлади. Биз нафақат табиатдаги жараёнларни – балки бир-биримизни ҳам ана шу элакдан ўтказамиз. Бировни яхши, бировни ёмон, бир ишни яхши, бошқасини ёмон дейишдан олдин чуқурроқ ўйлаб кўрмаймиз.

Биз ҳатто ўз танамизни яхши ва ёмон нимталарга ажратамиз. Ўнг қўл – яхши, чап қўл – ёмон. Ўнг қўл билан қилинган иш – яхшилик, чап қўл билан қилингани – қинғир. Бундай

яхши-ёмон ёрликлари мақол ва удумларимизгача сингиб кетган. Фарзандларимизни ёшлиқдан ўнг қўлда овқатланишга, ёзишга, чизишга ўргатамиз.

Аmmo соф табиий жиҳатдан бу жуда зарарли. Одам танасининг ўнг ярмини миянинг чап ярми бошқаради. Миянинг чап ярми эса мантиқий ва танқидий фиркларга жавобгар. Танамизнинг ўнг ярмига кўпроқ эътибор бериб, уни кўпроқ машқ қилдирсак – миямизнинг ҳам фақат чап ярми ривожланади. Яни, болангизга «яхши» бўлган ўнг томонни кўпроқ тарбиялашни айтиб, сиз унинг фақат бир ёқлама ривожланишига туртки берасиз.

Миянинг ўнг ярми – мавҳум фикрлар ва ижодий фаолиятга жавобгар. Мона Лиза ва Шашмақомларни буюк даҳоларнинг айнан ўнг мия қисми яратган. Инсоният барпо қилган барча гўзал нарсалар – мия ўнг ярми маҳсулотли.

Кўпчилик иқтидорли одамларнинг чапақай бўлгани бизга маълум. Аммо бунда улар иқтидорли бўлганлари учун чапақай бўлиб қолмаганлар – аксинча, улар болалиқдан чап қўлларини ҳам тарбия қилганлари учун, уларнинг ўнг мияси яхши ривожланиб, улар истеъдодли бўлиб етишишган.

Шундай экан, фарзандингиз чап қўлда қошиқ ёки қалам тутса – уни койишга шошилманг. Ким билсин – у келажакда буюк ижодкор бўлиб, инсониятга завқ берувчи асарлар яратар. Санъат йўлидан бормаган тақдирда ҳам, у тўлақонли камол топган – миясининг икки ярмини ҳам тенг ривожлантирган кучли шахс бўлиб етишади.

Бола миясининг икки ярми мутаносиб ўсиши учун, унинг танасини ҳам чап, ҳам ўнг томондан тарбиялаш лозим. Мисол учун, унга чап қўлда сураат солиб, ўнг қўлда ёзишни ўргатиш мумкин. Қошиқни ҳар икки қўлда тутишни ўргатса ҳам бўлади – ишонинг, чапақай бўлса «ёмон» бўлмайди.

Кимдир боласига ёмон болалардан нарироқ юришни тайинлаганини эшитсам – ҳайрон бўламан. Ёмон бола қанақа бўларкин? Наҳотки, боланинг ҳам ёмони бўлса? Балки, улар бу билан ёмон тарбияли болани назарда тутар? Унда «ёмон тарбия» қанақа бўлади? Ким боласига «ёмон бола бўлгин, қулоқсиз, одобсиз, қайсар бўлгин» деб тарбия беради ахир?

Айтайлик, битта «ёмон» болага иккита «яхши» бола қўшилиб қолди. «Яхши» болаларнинг бири «ёмон» бола таъсирига тушди – иккинчиси ўзгармади? Шундай бўлиши мумкин-ку. Демак, гап аслида «ёмон» боланинг «ёмон» тарбиясида эмас экан-да?..

Болалар бир-бирларини яхши-ёмонга ажратмайдилар. Бунга сабаб ёш бола яхши-ёмоннинг фарқига бормаслиги эмас – болалар аслида дунёда яхши ёки ёмон одам бўлмаслигини, ҳар қандай бола дўстлашиб, бирга ўйнашга муносиб эканини биладилар. Одамларни яхши-ёмонга ажратишни эса уларга биз – катталар ўргатамиз.

Яхши ва ёмон сифатлари бизга яшашга ҳалал беришига мисоллар жуда кўп. Ўз шахсиятимиз, бошқа одамлар ва ҳаётини вазиятларга яхши ва ёмон сифатини бериб яшаш билан биз ўзимизни кўп нарсдан чеклаймиз. Бу билан биз ўзимизни шахсий ўсишдан – шахсий куч тўплашдан чеклаймиз. Мана шу ростан ҳам ёмон.

Шахсий ожизлик

Бу қанақаси – демак, ҳаётда ёмон инсонлар бўлмас экан-да? У ҳолда ҳаётда содир бўладиган шунча бузғунчи ишларга нима сабаб?

Аввалги бобдаги таъкидлар билан мен сизга одамлар ҳеч қачон хато қилмайди, уларнинг ишлари ҳеч кимга зарар етказмайди – ҳеч ким бузғунчи иш қилмайди демоқчимасман. Албатта, ҳаётда тубан ва ёвуз ишлар содир бўлади. Мен сизга ана шу ишларга ёмонлик аломати деб қарамасликни тавсия қиляпман, холос.

Нима деб ўйлайсиз – одамлар нега ёлғон гапиради? Нега фирибгарлик қилади? Нега бировнинг ҳақиға ёки мулкига тажоввуз қилади? Нега оғир жиноятлар содир этади? Ёмон одам бўлгани учунми?

Йўқ. Одамлар ожизлиги сабаб бузғунчи ишлар қилади. Мен сизга одамларнинг хатти-ҳаракатларини яхши-ёмонга эмас – бунёдкор ва бузғунчи ишлар тоифасига бўлиб баҳолашни тавсия қиламан. Фақат бунда бунёдкор ишни ёки шу ишни қилган одамни улуғлаш (илоҳийлаштириш) ва бузғунчи ишни ёки шу ишни қилган одамни қоралаш (гуноҳкор санаш) илинжидан кутулиш зарур. Одамлар ва уларнинг хатти-ҳаракатларини баҳолашда муҳимлик иштирок этмаслиги лозим.

Шундай қилиб, одамлар ўз ожизликлари сабаб бузғунчи ишларга қўл уришади. Мен ожизлик деганда жисмоний ёки ижтимоий ожизликни назарда тутмаяпман. Бузғунчи ишлар қилиш учун катта жисмоний куч ёки ижтимоий таъсирдан қисилган бўлиш шарт эмас. Ва аксинча – жисмоний ёки ижтимоий кучга эга одамларнинг ҳаммаси ҳам бунёдкор шахслар эмас.

Ҳамма гап шахсий (маънавий) кучда. Ҳаётини қуввати кам бўлган одам ўз мақсадларига интилишда ҳар доим бузғунчи йўлдан боради. Бунга ҳаётини мисоллар келтирсак, тушунарлироқ бўлади.

Масалан, бир жамоада икки спортчи бор: бири иккинчисидан анча тажрибали ва жисмонан чиниққан. Аммо тажрибаси кам спортчи муҳимликдан ҳоли ва у катта шахсий кучга эга. Дейлик, шу иккисидан бири жамоа сардори этиб тайинланиши кутилмоқда. Катта жисмоний кучига қарамай, шахсий кучи кам бўлган спортчи шу мавқега эришиш учун бузғунчи ишлар қилади: рақиби обрўсини тушириш учун ёлғон гапиради, керак бўлса ўз мақсади учун жисмоний кучини зўравонлик йўлида ишлатади.

Бир қарашда бу спортчининг ҳаракати мантиқсиз туюлади – у шундоқ ҳам кучлироқ ва тажрибалироқ, сардорлик унга насиб этиши эҳтимоли катта. Нега у шунда ҳам курашни қўймапти? Жавоб жуда оддий: унда ўз имкониятларига бўлган ишонч кам. Унда сардорлик уники эканини айтиб турган хотиржамлик йўқ. Унинг ўзига ишончини ва хотиржамликни таъминлайдиган шахсий кучи йўқ. Бор-йўғи шу.

Одам катта мавқе ва давлатга эришиб ҳам, шахсий ожизлигини йўқотмаслиги – натижада бузғунчи ишлар қилишда давом этиши мумкин. Шунинг учун қўлида катта бойлиги ва қудрати бўлган одамлар ҳар доим ҳам бунёдкор иш қилавермайдилар.

Келинг, шу ерда икки хил куч ҳақида эслаб олайлик. Одамзотга (худди бошқа ҳар қандай жонзот цингари) икки хил куч берилган: моддий ва маънавий. Моддий куч – атроф дунёга тўғридан-тўғри моддий таъсир қиладиган кучдир. Бизнинг жисмоний кучимиз – моддий куч. Бойлигимиз ва ижтимоий таъсиримиз – моддий куч. Мантиқий фикрлаш қобилиятимиз – моддий куч.

Маънавий куч эса – биздаги ҳаётини қувват даражаси билан белгиланади. Оғир қалтис вазиятларда ўзини йўқотмаслик – маънавий куч. Қўрқувлардан ҳоли яшаш – маънавий куч. Ҳар қандай ҳолатда ҳам хотиржамликни ва сергакликни сақлай билиш – маънавий куч. Одамларга маънавий завқ ва озуқа берадиган ижод намуналарини яратувчи илҳом – маънавий куч.

Бу икки куч бир одамда жам бўлган ҳолати жуда кам учрайди. Ҳам моддий, ҳам шахсий кучи катта одамлар тарихда ҳам кам бўлган. Бунга антик давр буюк саркардаси Ганнибал мисол бўла олади. У Африка шимолидаги Карфаген шаҳрида Рим империяси тазийқи остида яшаган. У бу тазийққа барҳам бериш учун аскарларини Гибралтар орқали олиб ўтиб, Римга шимолдан – Алп тоғлари оша хужум қилган. Бу саркарда ҳам жисмонан, ҳам шахсан кучли одам бўлган. У римликлар она шахрини эгаллаганда ҳам ўзлигини йўқотмаган ва сергак туриб иш қилган.

Ганнибалнинг мантиқий фирклаши ва билимлари ҳам кучли бўлган. Алпдан лашкарларини олиб ўтишда катта қоя унинг йўлини тўсади. Шунда у аскарлар ўзи билан олиб кетаётган сув ва май тўлдирилган мешларни қорга қўйиб, совитишни буюради. Қоя атрофида эса аланга ёқиб, уни қиздиришни тайинлайди. Қоятош етарлича қизиганда, яхдек сув ва майни унинг устига сепишади. Қизиб турган тош кескин совитиш туфайли ички қуввати остида ёрилиб, майда бўлақларга бўлиниб кетади. Лашкар учун йўл очилади.

Инсон ўз интилиши билан катта шахсий куч эгаси бўлиши мумкин. Аввал айтилгандек, шахсий куч етишмаслиги бизни турли бузғунчи ишларга бошлайди. Бу эса одамлар орасида яхши ва ёмон ҳақидаги ёлғон оммалшишига ҳисса қўшади.

Ўз мақсадига тўғри йўлдан бора билмаслик – шахсий ожизлик аломати. Масалан, нега одамлар ўз ниятига эришиш учун, кимгадир пора беради. Порахўрлик авж олишида пора берувчининг ҳиссаси кўпроқ бўлади. Чунки у ўз шахсий ожизлиги сабаб, мақсадига тўғри йўлдан бора олишига кўзи етмайди, ўз имкониятларига – ўзига ишонмайди.

Бундай одамнинг жазоси ўзи билан. У ҳар қанча мақсадига эришиб ҳам, ўзини бахтли ва хотиржам ҳис қилмайди. Ва у ўз шахсий ожизлиги сабаб кўп нарса йўқотади. Айтайлик, бир йигит пора бериб, олийгоҳга шартнома асосида ўқишга кирди. Шахсий ожизлик сабаб, у энди олийгоҳда ўқий ҳам олмайди ва пора бериб, фанлардан баҳо олади. Натижада у ҳам порага, ҳам шартномага пул сарфлайди – ва олийгоҳни ҳеч қандай билим олмасдан битиради. Бундай ҳолатни мен «йирик ҳисобда ютқазиш» деб атайман.

Юқоридаги каби инсонларни ёмон деб бўлмайди. Улар, шунчаки, ожиз одамлар. Уларни қоралаш ҳам, айблаш ҳам – уларга ачиниш ҳам керак эмас. Уларга нисбатан бизда ҳеч қандай салбий муносабат бўламслиги керак. Чунки биз ҳам оддий одаммиз – бизнинг ҳам кўплаб нуқсонларимиз бор. Биз ҳам камчиликлардан ҳоли эмасмиз. Ундан кейин – кучли шахс ҳеч қачон бошқа шахсларни ожизлиги учун қораламайди.

Одамларни яхши-ёмонга ажратиш – муҳимлик белгиси. Ўйлайманки, шахсиятингизни сиз муҳимлик касалидан даволаб улгургансиз. Яхши инсон бўлиш ҳақида қайғуриш керак эмас – чунки «яхши одам» деган тушунчанинг ўзи мавҳум. Ўз шахсиятингизни жамият чизиб берган «яхши одам» қолипига солишга уринманг. Чунки жамиятнинг «яхши» ва «ёмон» қолиплари тинимсиз ўзгариб туради. Ўзингиз билан узоқ курашдан сўнг, яхши одам қолипига кирганингизда – жамият янги қолипни ўйлаб топган бўлади. Бу ҳам «йирик ҳисобда ютқазиш» бўлади.

Бунёдкор одам бўлиб, бунёдкор ишлар қилиш ҳақида қайғурган афзал. Бунинг учун эса сизга биргина нарса – шахсий куч керак. Тўғри – моддий куч ҳам зарар қилмайди: танангизни чиниқтирсангиз, обрў ва бойлик орттириш учун ҳаракат қилсангиз, билим овига чиқсангиз – бунинг ҳеч бир зарари йўқ. Лекин шахсий куч сизнинг энг муҳим ўлжангиз бўлиши лозим. Моддий куч тўплаш йўлида хотиржам ва бахтли яшаш учун сизга айнан шахсий куч керак бўлади.

Асосийси, моддий куч ортидан қувиш учун, шахсий кучдан воз кечиб, охир оқибат йирик ҳисобда ютқазмаслик. Шахсий ожизлик – бизни «ёмон» одамлар сирасига қўшади. Шахсий ожизлик билан биз буюк ёлғоннинг бир қисми – бузғунчи бир қисмига айланамиз. Шахсий ожизликнинг ёмонлиги ана шунда.

Мазмунли жонзот

Яхши-ёмон ҳақидаги ёлгонга эргашиб, бизда бир зарарли одат авж олади: биз ўз борлигимизга асос қидирамиз. Одамзот ўз мавжудлигини аҳамиятсиз, оддий ҳолат деб қабул қила олмаслигига сабаб – мазмунсиз ҳаёт ёмон, мазмунли ҳаёт яхши деб билишидир.

Аmmo биз ўз борлигимизга муҳимлик тусини беришга қанча ҳаракат қилмайлик, табиатда бир сир ўзгармас қолади – дунёда ҳеч нарса мазмунга эга эмас. Инсон мазмунли ёки мазмунсиз ҳаёт яшаб ўтмайди – инсон оддий ҳаёт яшаб ўтади.

Умрдан мазмун излаш – муҳимлик белгиси. Жамият ёки шахсий комплекслар таъсирида ақл ҳаётга мазмун беришга уриниши инсоннинг инсонийлик мағрурлигидан келиб чиқади. Биз ўзимизни бошқа жонзотлардан муҳимроқ деб билганимиз учун, бу дунёдаги тутган ўрнимизга ортиқча аҳамият берамиз.

Табиатни ҳолис кузатсангиз, унда мазмунга эга ҳеч нарса топа олмайсиз. Йиртқичнинг ўлжасини тутиб ейишида ҳеч бир чуқур маъно йўқ. Триллионлаб жонзотлар туғилади, яшайди ва бу дунёни тарк этади. Уларнинг бу ҳаётида алоҳида бир аҳамият ёки мазмун йўқ: улар яхши ёки ёмон ҳаёт яшамайди. Улар, шунчаки, яшайди.

Одам ҳам худди шундай: бизнинг борлигимиздан ҳам қандайдир бир яширин илоҳий мақсад ёки мазмун мавжуд эмас. Яшашнинг яшашдан бошқа маъноси йўқ.

Менга мазмунли ҳаётни таърифлаб бера оласизми? Илм чўққиларини эгаллаб, оламшумул кашфиётлар қилиб яшаш мазмунли ҳаётми? Балки, худони танишга интилиб, авлиёнамо ҳаёт тарзини юритиш мазмунлироқдир? Ўзидан моддий ёки маънавий мерос қолдирмаган одам ҳаётини чиндан ҳам мазмунсиз дейиш мумкинми? Бундай одам ёмон ҳаёт яшади дея оламизми?

Одам яхши ёки ёмон яшамайди. Одам кучи етган, ўзи уддалаган усулда яшайди. Одам шахсий кучи имкон берган даражада бахтли яшайди. Бунда кучи кўплар муҳимликка берилмасдан, хотиржам яшашни танлайдилар; бунда ожизлар комплекс ва ёлгонлар таъсирида курашиш ва бир умр ўз ҳаётларини мазмунли қилишга интилишни танлайдилар. Бу танловда ҳам ҳеч бир маъно йўқ – бу, шунчаки, бир танлов.

Бу гапларим сизда норозилик уйғотаётган бўлса – демак, сиз ҳали ҳам муҳимлик таъсиридасиз. Ҳаётингизга сунъий муҳимлик бериб, дунёга шунчаки келмаганингизни таъкидлашга сизни нима мажбур қилаётганини яхшилаб таҳлил қилиб кўринг.

Яхши-ёмон ўйини биз – одамларга ўзимизни бошқа жонзотларга таққослашга, бу қиёслашда ўзимизни юқори ҳисоблашга имкон беради. Одамлар ҳайвонларни «ёмон» деб билгани учун, бир-бирини ҳақорат қилиш учун шу ҳайвон номларидан фойдаланди.

Аmmo энди сиз бу дунёда устун-қуйи, яхши-ёмон мавжудот йўқлигини билдингиз. Энди сизда инсоний ғурурга берилиш, ўз борлигингизни оламшумул бир ходиса эканини айтиб, оламга жар солиш илинжи йўқ.

Агар одамзот шунчалик муҳим мавжудот бўлганда – уни Худо биринчи бўлиб яратмасмиди? Етти иқлимдаги борки тирик жон пайдо бўлгандан кейингина одамзот вужудга келган – бу ҳам бизга камтар бўлишга, ўз борлигимизга ортиқча баҳо бермасликка бир ишорадир, балки?

Одамлар ўзларини алдашни бунчалик яхши кўришларига сабаб нимада экан? Биз нимага ўзимизга ўзимиз, атроф дунё, бутун борлиқ ҳақида тинимсиз ёлгон гаирамиз? Буюк ёлгон таъсирида узоқ муддат яшаб, шундай одат чиқарганмизми, дейман.

Мен ўзим узоқ муддат ўзимни алдаб яшаганман. Шахсиятим, уни ҳаётда тутган ўрни, борлигим мазмуни ҳақида ўйлашни, жиддий саволлар беришни эрта бошлаганман. Балоғат ёшимгача ҳаётимдан мазмун топишга – топа олмасам, уни ўзим ёлгондан яратишга уринганман. Ва бу муҳимлик учун бахтсиз ҳаёт кечирганман.

Бундай тажриба ҳар кимда бор. Мен бу борада ҳаммадан бошқача эмасман – ҳар ким умрининг бошида «ҳаёт мазмуни» қопқонига бир марта тушади ва азобланади. Бу ҳам яхшиликка – биз шу баҳона ўзимизга жиддий саволлар берамиз ва жавоб излаймиз. Аммо, афсуски, жавоб топишга кучимиз ёки аҳдимиз етмаса – ўзимизга ёлғон жавоблар ўйлаб топамиз.

Мана энди «ҳаёт мазмуни» мавзусидаги изланишларингиздан «яхши-ёмон» омилини чиқариб ташланг. Ҳаммаси анча соддалашади ва ойдинлашади. Сиз аслида оддий бўлган гўзал ҳаётга мажбурлаб мазмун пардозини беришга уринганингизни англаб етасиз.

Ҳаётда мазмун йўқ деган таъкидимни кимдир мақсадсиз ҳаётдек тушуниши мумкин. Яшашдан мақсад бор – бу бахтли яшаш. Бизнинг ҳаётимиз мазмунли бўлиши керак эмас – бахтли бўлиши керак. Аслида аҳамияти нольга тенг ҳаётга мазмун бағишлашга интилиш муҳимликдан келиб чиқади ва бизни кўнгил хотиржамлигидан айиради.

Ҳеч эътибор берганмисиз: «мазмунли» ҳаёт тарзини юритганларнинг ҳар доим душмани бўлади. Бунга сабаб нима деб ўйлайсиз? Нега мазмунли ҳаёт яшашдек олий йўлдан бораётганларга қарши чиқувчилар кўп бўлади? Ҳасадгўйлар кўпмикан дунёда шунчалик?

Гап ҳасадда эмас. Гап «мазмунли» ҳаёт эгасининг муҳимлигида. У тўғри яшаш тадбирига қанча катта аҳамият берса, атроф мувозанатни шунча бузаверади. Мувозанат бузилишига эса атрофдагилар, табиийки, қаршилиқ билан жавоб қайтаради.

Мен юқоридаги таъкидларим билан одам илм излашдан қайтиши керак демоқчимасман. Илм бизнинг шахсий ўсишимизга хизмат қилади. Фақат бунда мазмун топишга уринмаслик керак.

Қайтанга, қанча кўп нарсани билсак, бу дунёда тутган ўрнимизни шунча яхши англаб борамиз. Бу эса бизга атроф дунё билан келишиб яшашга, ҳаётни мазмун учун курашга айлантирмасликка имкон беради.

Атроф-дунёни ўрганинг, ёввойи табиатдаги ҳаётга қизиқинг. Ўз танангиз, онгингиз ва қалбингиздаги жараёнларни тушунишга, уларга тўғри баҳо беришга интилинг. Бу интилишларингизга муҳимликни аралаштирманг – токи у ҳар нарсдан мазмун излаб, ишнинг белига тепмасин.

Динёдаги ҳар қандай жонзот ҳаётини ҳурмат қилинг, табиатни севишни ўрганинг. Табиат – ҳар қанча меҳрга арзийдиган гўзаликка эга. Унинг ақли шоширадиган мўжизалари жуда кўп. Дунёга «инсонийлик ғурури» деган шохсупа устида туриб назар ташлаганлар табиатнинг ҳар қандай гўзаллигидан маҳрумдирлар.

Инсоний манманлик – яхши-ёмон ҳақидаги ёлғондан куч олади. Энди сиз бу ёлғондан – бунинг ёлғон эканидан бохабарсиз. Шундай экан, ғурур ва манманлик шахсиятингизни ожиз қилишига, кўнглингиздаги тинчликка раҳна солишига, сизни мазмунли – лекин бахтсиз мавжудотга айлантиришига имкон берманг.

Сешанба – Муҳимлик

Дарахтдаги маймунлар

*«Тўқайга ўт кетса,
ҳўлу қуруқ тенг ёнади»
(Ўзбек мақоли)*

Анъани бузмаган ҳолда, сизга эртақ айтиб бераман.

Улкан ва гўзал чакалакзорда ажойиб зийрак маймунчалар яшар экан. Уларнинг ўрмонида турфа хил дарахтлар ўсар экан. Аввалига маймунчалар ерда яшашга одатланган экан. Улар улкан дарахтларга кўрқув билан қараб, уларга тирмашишга ҳадиксирар эканлар.

Аммо вақт ўтиб, маймунлар ўз кўрқувини енгиб чиқиб, аста-секин дарахтларга тирмаша бошлабди. Улардан баъзилари кўнғир пўстлоқли бир текис ўсган дарахтларга чиқса, бошқалари сариқ пўстлоқли шоҳларини ҳар томонга тарқатиб ўсадиган дарахтларга чиқиб кўрибди. Маймунлар дарахтларда қорин тўйғазсиҳ мумкин бўлган турли-туман меваларни топишибди. Бора-бора маймунлар дарахтларни ўз уйларига айлантириб, ерга деярли тушмайдиган бўлибдилар.

Сариқ дарахтларни макон қилган маймунлар кўнғир дарахтдаги маймунлар билан ҳеч чиқишмас экан. «Бизнинг дарахтлар кенг ва сермева. Уларнинг шоҳлари кўп ва барглари кенг – ҳаммага жой етади. Сизнинг дарахтингизда эса деярли шоҳлар йўқ – унда яшаш жуда қийин. Сизлар нотўғри дарахтда яшаяпсиз» дейишар экан улар. Бунга кўнғир дарахтларни маскан қилган маймунлар «Тўғри, бизнинг дарахтимиз яшашга ноқулай. Лекин у мустаҳкам ва баланд. Унинг устида биз узоқ-узоқларни кўра оламиз. Устига-устак, бундай баландлик бизни кўп йиртқишлардан омон сақлайди» деб жавоб беришар экан. Бора-бора бу зиддият очиқчасига адоватга айланибди.

Аммо бир кун ўрмонга чакмоқ уриб, ёнғин чиқибди. Бу ёнғинда кўнғир дарахтлар ҳам, сариқ дарахтлар ҳам омон қолмабди. Талвасага тушган маймунлар дарахтларидан тушиб, ўрмондан қочиш билан ўз жонларини сақлаб қолишибди. Ва улар аслида ҳамма дарахт ерда ўсишини, қачонлардир улар ана шу ердан паноҳ топиб яшашганини эслашибди. Улар ўртасидаги бўлиниш ва адоват сунъий экани фош бўлиб, улар яна ахил-иноқ яшай бошлашибди...

Биз бу дунёга у ҳақида кўп нарсани билмай келамиз. Ҳаёт бизга айнан бу дунёнинг сирларини ўрганиш учун берилади. Кимдир бу дунёга кенгроқ назар ташлаш учун илм-фан дарахтига тирмашса, кимдир бунда ўзига дин дарахтини танлайди.

Бунда нотўғри танлов бўлмайди. Ҳар қандай дарахт инсонни буюк юксакликларга олиб чиқиши мумкин. Илм-фан ҳам, дин ҳам одамни бу дунёни яхшироқ англашига, ўзининг бу дунёда тутган ўрнига одилроқ баҳо беришига ёрдам бера олади. Ҳар қандай дарахтни танлаган одам ҳам адашмайди.

Лекин кўпчиликнинг ўз танловига бўлган муносабати муҳимлик сабаб нотўғри томонга оғиб кетади. Улар ўз танловлари аҳамйтаини ошириб юборишади. Натижада уларда ўзлари танлаган дарахтни бошқа дарахтлардан устун қўйиш истаги алангаланади. Муҳимлик сабаб, улар ҳаётлари бошида ерда юрган маймунча бўлганини унутишади (одамни маймунга тенглаштирганим қайсидир дарахтга чиқиб олиб, ўз ҳақлиги ҳақида оламга жар солаётган одамлар шахсиятига тегиши мумкин – аммо улар ўзларини бу дунёдаги бошқа мавжудотлардан юқори ҳисоблаб, маймунга тенглаштирилишдан ҳазар қилса, бу уларнинг муҳимлигидан дарак).

Биз ўзимиз танлаган дарахтга баъзан шу қадар берилиб кетамизки, бошқа дарахтлар ҳақида унутиб қўйишимиз мумкин. Баъзан динга муккасидан кетиб қолган одам дин дарахти

барглари орасидан туриб, ташқи дунёни кўра олмай қолади. Улар бу сўқирликда шу даражага бориб етишадики, илм-фанни тамоман инкор қилишга ўтишади. Айнан илм-фан яратган чироқлар ёруғида диний китобларини ўқишаётгани, илм-фан яратган дармонлар хасталик кийнаганда жонларига оро кириши ёдларидан чиқади.

Илм-фан дарахти вакиллари орасида ҳам ақлнинг устуворлигини таъкидлаб, ўз илмий фаразлари орасида ташқи дунёдан узулиб қолганлари кўп учрайди. Ашаддий фанпарастлар динни тамоман рад этишади. Лекин улар ҳам чорасиз вазиятларда эътиқоддан таскин топишади.

Ҳар қандай дарахтда бошқа дарахт вакиллари қораловчилар ва улардан нафратланувчилар бор. Илм-фан дарахтида эътиқод соф психологик жараён эканини таъкидлаб, кўркўрона илоҳий куч мавжудлигига ишонган дин дарахти вакиллари аҳмоқликда айблайдиганлар бор. Дин дарахтида Дарвин таълимоти бўйича ўзини маймун авлоди ва эволюция натижаси деб биладиган илм-фан тарафдорларини ўзбилармон дахрий деб қоралайдиганлар бор. Бундай ҳолат шахсий муҳимлик сабаб келиб чиқади.

У ёки бу дарахт вакиллари жамиятда кўпроқ қудратга эга бўлиб қолса, дарҳол бошқа дарахт вакилларига босим ўтказа бошлайди. Тарих бунга жуда кўп исбот келтирган. Ўрта аср Европасида илм-фан дарахти вакиллари Ватикан томонидан қувғин қилиниб, ўзлари ва асарлари оловда ёндирилган. Собиқ иттифоқ даврида эса коммунизм қуриш ваъжи билан илм-фан дарахти вакиллари дин дарахтини таг-томири билан йўқ қилишга урунган. Муҳимликка берилган илм-фан ёки дин вакилларига қудрат берилса, одамзот бошига ана шундай офатлар келади.

Илм-фан ва дин дарахтлари ўртасида яна бир дарахт бор. Унинг вакиллари унча кўп эмас – чунки бу дарахт дин ёки илм-фанчалик катта дарахт эмас. Бу дарахт илм-фан ва дин дарахти уруғлари бирлашишидан униб чиққан. Бу – фалсафа дарахти.

Фалсафа ҳам шунчаки бир дарахт – унинг бошқа дарахтлардан ҳеч бир устунлиги йўқ. Уни танлаган ва муҳимликка берилмаган инсонни у ҳам юксакларга олиб чиқади. Муҳимликка берилган одамни эса, у ҳам нафратпараст курашчига айлантиради.

Фалсафа дарахти илм-фан ёки дин дарахтичалик баланд эмас. Унинг вакиллари ерга яқин яшашади. Улар моддий бойлик ва қудрат ортидан қувмайди, бировлар билан беллашмайди. Шунинг учун уларнинг кўпчилиги инсоният тирмашиб олган дарахтлар ҳаммаси бир ерда ўсишини, уларнинг асоси битта – инсон тафакқури эканини яхши билишади.

У ёки бу дарахт вакили бўлиш – тобеликдир. Илм-фан ёки динни ўз ҳаёти мазмунига айлантирган одамлар қанчалик ўз дарахтларига қарам бўлишларини тасдиқловчи мисолларни ҳар ким келтира олади. Энг катта тобелик шундаки, ҳар қандай дарахт одамга дунё ҳақидаги билимларни яхши-ёмон, тўғри-ноғўғрига ажратиб ўргатади. Одамда нима бунёдкор кучга эгаю, нима вайронкор эканини ўзи мустақил ҳал қилиш имкони бўлмайди. У ўз дарахти белгилаб қўйган ҳақиқатлар асосида яшашга мажбур.

Кучли шахс бўлиш – эркинликни талаб қилади. Аммо у ёки бу дарахтга маҳкам ўрнашиб олган одамни эркин деб бўлмайди. Эркин одам истаган пайт ўз дарахтидан тушиб, бошқа дарахтларни ҳам кўра олади. У ҳеч қачон ўз шахсиятини фақат битта дарахтга боғлаб қўймайди. Эркин одам ерда яшашни ҳам билади.

Бир кун келиб, ҳамма улкан дарахтлар қуласа, биз ҳаммамиз бир хил эканимиз, бир-биримизни қоралаш ва айбланишга – бир-биримиздан нафратланишга ҳеч қандай асос йўқлиги ошкор бўлади. Ҳаммамиз яна ерда яшашга ўрганамиз. Ҳозир эса танлаган дарахтимиз шохлари орасида ўтириб, унинг мевасини еб, мевадан қолган данакларни қўшни дарахтдаги турдошларимизга отишдан ўзимизни тия олсак – тафакқуригимизни ўзаро фарқларни топиб, уларга асосланиб бир-биримизни ёмон кўришга эмас, умумий жиҳатларимизга эътибор бериб, бир-биримизни ҳурмат қилишга қаратсак – бунёдкор иш бўлади. Бу билан инсонлар ҳам, қанча адашмасин, бунёдкорликда бошқа мавжудотлардан кам эмаслигини амалда кўрсатган бўламиз.

Тилтегмас муҳимликлар

Яхши-ёмон ўйинига одам қанчалик муккасидан кетиши унинг ички ва ташқи муҳимлигига боғлиқ. Муҳимлик бизга яхшини ёмондан «тезроқ» ва «яққолроқ» фарқлашни ўргатади. Муҳимликнинг гапига кириб биз кимнидир улуғлаймиз, кимнидир камситамиз.

Илоҳийлаштириш – ҳар замонда катта офат бўлган. Аслида қадрли тенг бўлган дунёнинг таркибий қисмларига ҳаддан зиёт ортиқча аҳамият беришдан келиб чиқади бу ҳолат. Ҳар кимда бунга мойиллик бор – чунки ҳар биримизда ақл бор. Ақл ҳиссиётлар жумбушга келганда завқ олади.

Шу ўринда ҳиссиёт (эмоция) ва туйғулар ўртасидаги фарқни аниқлаб олсак. Ҳиссиёт – асаб тизимининг иши ташқи ёки ички таъсир натижасида жумбушга келган ҳолат. Бунда танадаги табиий жараёнлар бузилади, турли ҳиссиётда турлича моддалар ишлаб чиқарилади ва асаб толаларини «қитиқлайди». Бунда тана катта қувват сарфлайди – буни кучайган терлаш, титроқ ёки совуқ тер сифатида билиш мумкин. Эмоциялар қисқа муддатли ҳолатдир – чунки тана узок муддат бундай ҳолатга чидай олмайди ва бу ҳолатдан ўзини олиб чиқишга интилади. Табиий ҳолатда ҳиссиёт ҳеч қачон юзага келмайди – уни фақат ақл пайдо қилиши мумкин. Агар тана ҳиссиётни ўз вақтида бостира олмаса, иммунитет одамни хушсизлантириб, қувват сарфини тўхтатишга мажбур бўлади.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.